

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NY

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM.

DR. PHIL., PRÆST.

FEMTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1869—71.

det sket, har det dog ikke baaret megen Frugt, siden Kongen Aaret efter udstedte »Stevning over Mester Anders, som var Sognepræst i Helsingør«, samtidig med at han gav »Hr. Peder Samsing, Prædikant og Sognepræst i Helsingør, Protectorium in meliore forma¹⁾. Rigtignok besidde vi nu kun disse Titler paa Brevene, men vi kunne dog deraf ganske godt skjønne, hvorledes Stillingen har været; den gamle Præst maatte stevnes til at staa til Rette for sin Adfærd, medens den ny maatte sikres i sin Virksomhed ved et Beskyttelsesbrev i en mere betryggende Form end den, et ældre Brev af lignende Art, som han tidligere havde faaet, indeholdt. — Dermed standse Efterretningerne om Mester Anders i Helsingør. Da han paa denne Tid alt maa have været en gammel Mand, er han ventelig død ikke længe efter.

II.

Mester Henrik Gerkens i Børglum.

Efterat Hans Tavsens ved sin mægtige evangeliske Prædiken havde vakt en stærk kirkelig Bevægelse i Viborg, og da den reformatoriske Strømning ogsaa sporedes paa mange andre Steder i Nørrejylland, bestemte de jydskes Bisper, i Følelsen af deres egen aandelige Armod, sig til at søge Hjælp udenlands, og det er almindelig bekjendt, hvorledes de den 10 Maj 1527 fra Viborg skrev til de ansete papistiske Theologer Johan Eck og Johan Coclæus for at bevæge dem til at komme her ind til Landet, i den Hensigt at de ved Skrift og Tale skulde bekjæmpe de forhadte lutherske Pædikanter²⁾. Bispernes Sendebud, der som det

1) Danske Mag. 4 R. 1, 38. Her er dog Peder Samsings Navn urigtig blevet til Sampson.

2) Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. II, 808—16.

synes havde en temmelig udstrakt Fuldmagt til at underhandle med de fremmede Theologer, hed Magister Henrik Gerkens, der af Münter og andre betegnes som en forresten ubekjendt Person. Af forskjellige fornemmelig utrykte Kilder kunne vi dog give nogen Oplysning om Manden, der maaske ikke vil være ganske uden Interesse, om det end skulde vise sig, at hans Deltagelse i Tidens Begivenheder var af en mere underordnet Art.

Henrik Gerkens's egentlige Efternavn var nok Gerkens, som han undertiden kaldes. Af Fødsel var han udentvivel en Sønderjyde eller Holstener. Mestertitelen, som han bar, viser, at han var en studeret Mand, og rimeligvis have hans Studier været grundigere end de fleste katholske Kirkemænds paa den Tid, ialfald her i Landet, da det er bekjendt om ham, at han ved sin Død efterlod sig en skøn Bogsamling, noget, der dengang var ualmindeligt. Det er derfor ogsaa sandsynligt, at Hensynet til hans Lærdom lige saavel som til hans Færdighed i det tydske Sprog har bestemt Bisperne til at vælge ham til deres Sendebud til de tydske Theologer. Om hans kirkelige Stilling paa den Tid meldes der imidlertid intet. Men i det Klagemaal, som Kong Christian III i Aaret 1536 førte imod de afsatte katholske Bisper, fremførtes blandt andet den Anke mod Bispen i Børglum, Styge Krumpen, at »han nu i denne Fejde haver hemmeligen og uden vor Vilje og Vidskab forskikket sin Kansler Mester Henrich van Kiel til Fjenden i Landte Mechelborg til Hertug Alberts Raad og der sammesteds udi Rostok og udi Sverin ladet handle med dennem²⁾. Vi have, som det følgende vil vise, god Grund til at antage, at den her nævnte M. Henrich van Kiel er den samme som M. Henrik Gerkens, og det er maaske derfor ogsaa sandsynligt, at han allerede i Aaret 1527 har været i Tjeneste hos Bispen i Børglum. — I Registre over alle Lande

1) Münter, Ref. Hist. I, 492.

2) Efter den endnu utrykte Del af Kongens Klagemaal mod Bisperne.

(4, 291) findes en Kvittering, given Mester Henrik Gerkens den 9 September 1537, for 51 løde Mark og 4½ Lod Sølv og 3 Tønder fuldt forgyldte Kobbervarer, som han havde overantvordet Jon Warnstorp (paa Kongens Vegne). Der siges ikke udtrykkelig, fra hvilket Sted dette Sølv og Kobber var indleveret; men det kan neppe være tvivlsomt, at det var fra Børglum Kirke; thi i næsten en hel Menneskealder efter den Tid omtales M. Henrik Gerkens som Regnskabsprovst i Vendsyssel med Bolig i Børglum¹⁾. Som saadan var det hans Hverv at oppebære Kongetienden af alle de ham underlagte Kirker og at gjøre Regnskab for samme. I Aaret 1545 udgik der saaledes Befaling til Byen Aalborg om at fly Mester Henrik Gerkens Skib til Kongens Korn fra Aalborg til Kjøbenhavn for en skjellig Fragt, som han skulde betale²⁾. Aaret efter fik han Befaling om at oppebære Bibelpengene af Vendelbo Stift, som Kirkerne skulde betale til Afholdelse af Omkostningerne ved Papir og Trykning af den danske Bibel³⁾. Samme Aar stevnede Reynolt Jung, Myntmester i Flensborg, Mester Henrik Gerkens, Provst i Vendsyssel, til at møde for Kongens Retterting og give Oplysning om nogle Penge, han i sin Tid havde oppebaaret paa Biskop Styge Krumpens Vegne⁴⁾ — altsaa dengang han var Bispens Kansler. I Aaret 1547 fik han et strengt Kongebrev om strax med det første at gjøre den kgl. Rentemester Jørgen Pedersen klart og fuldkomment Regnskab for hvad han sad igjen med og var skyldig af det, han som Provst paa Kongens Vegne havde oppebaaret — »saa fremt Kgl. Majestæt ikke skal tænke der andet til og

1) Om Forholdene i Børglum i Reformationstiden er meddelt nogle Bemærkninger i Ny kirkehist. Saml. IV, 465—73. 733—9. Hertil kunde føjes, at Hr. Niels Lavritsen, Foged i Børglum Kloster, fik kgl. Kvittans for aflagt Regnskab, dat. Aalborg Fredag post misericord. Dn. 1537 (Reg. o. a. L. 4, 282).

2) Danske Mag. 4 R. I, 100. 213.

3) Danske Mag. 4 R. I, 198—9. Kirkehist. Saml. II, 396—7. Langebekiana ved Nyerup. S. 289—90.

4) Danske Mag. 4 R. I, 203. Sejdelin, Dipl. Flensborg. II, 374.

lade straffe over hannem«¹⁾. Men det lader ikke til, at dette Brev har haft den forventede Virkning, siden der et Aarstid efter paany udgik »Kgl. Majestæts strenge Skrivelse til Mester Henrik Gerkens, at han strax tiltænker ufortøvet at hidskikke de Penge, som han Kgl. Maj. skyldig blev af hans Regnskab, og Kgl. Maj.s Tiendekorn, han oppebaaret haver, saa fremt at Kgl. Maj. ikke skal tænke anderledes til derom«²⁾.

Allerede inden disse Monitorier til Mester Henrik Gerkens udgik, var han bleven afsat idetmindste fra de vigtigste af Regnskabsprovstiets Forretninger, idet en vis Rasmus Pedersen i Aaret 1546 havde faaet kongeligt »Følgbrev til alle Sognekirker, Kirkeværger og Sognepræster i Vendelbo Stift, at de skulde til gode Rede yde og fornøje ham Kronens Kirkekorn og Præstekorn over alt Vændelbo Stift«; ligesom der ogsaa var udstedt Befaling til alle Kongens Fogeder og Embedsmænd i samme Stift om at staa ham bi ved Oppebørselen af Kornet. Denne Rasmus Pedersen kaldes dog ikke Regnskabsprovst, men »Kgl. Majestæts Stiftsskriver udi Vendelbo Stift«, i et lidt senere Brev, hvorved det paalægges ham, »at han strax lader forsende alt Kgl. Maj.s Tiendehavre der af Vendelbo Stift udi Aalborg og strax med det allerførste skikker det hid til Koldinghus til Kgl. Maj.s Behov; item at han lader alt Bygget gjøres udi Malt, og samme Malt med al Rugen at lade ligge tilstede der i Aalborg, og intet deraf sælger eller afhænder; samt at han strax skikker Jørgen Pedersen (kgl. Rentemester) alle de Penge, han haver, som Kgl. Maj. tilhører af Kirkers og Præsters Gjæsteri«³⁾.

Først efter ti Aars Forløb lykkedes det Henrik Gerkens at klare den Agterstade, hvori han var kommen ved sin

¹⁾ Danske Mag. 4 R. I, 318.

²⁾ Danske Mag. 4 R. II, 182.

³⁾ Danske Mag. 3 R. I, 228. 254. Smst. S. 255. 273. 350 findes flere kgl. Befalinger til denne Stiftsskriver, alle vedkommende hans Forretninger.

uordentlige Regnskabsførelse. Den 2 August 1557 fik han nemlig Kongens Kvittering for, at han havde gjort Rede og Regnskab »for vort Tiendekorn, Præstegjæsteri, Præsteskat og alt andet, som han paa vore Vegne har haft i Befaling udi Vendelbo Stift, fra det første han fik samme Befaling, indtil han blev af med samme Befaling«¹⁾. Rime­ ligvis er det lykkedes ham ved denne Regnskabsaflæggelse at gjenvinde Kongens Naade og Provstebestillingen. I Stats­ regnskabet for 1557 findes ialfald følgende Post, der tillige viser, at han personlig har været hos Kongen: »Den 13 Juli givet Mester Henrik Gerickens, Provst udi Vendsyssel, som Kgl. Maj. af Naade skjænkede hannem til Tæring af Her­ berge — 20 Daler«. — Af det saakaldte Klemmebrev af 7 Maj 1555 for Vendelbo Stift ses forøvrigt, at han en Tid­ lang har haft et af Stiftets Præstekald til sin Underhold­ ning; der findes nemlig i Brevet følgende Bestemmelse: »Sognepræsten til Venebjerg og Skallerup Kirker skal have sin rette Præstegaard og nyde al Præsterente, som Mester Henrik Gerkens nu haver«²⁾.

I Registraturen over Vestervig Klosters Breve anføres et Sognevidne af 1560, om »at Provst Henrik haver ladet læse en Laughævd paa Lillekirkegaard, som lød paa Lille­ kirkes Tilliggelse«³⁾. At den nævnte Provst var Henrik Gerkens, kan formodes, da vi have andre Beviser for, at han efter den ovenomtalte Afbrydelse har forestaaet Provstiet indtil sin Død. Under de Forhandlinger, som Kong Frederik II førte med sine tvende Farbrødre angaaende Beleningen af Slesvig og Holsten, se vi, at Mester Henrik som kjendt Mand i hine Egne og som den, hvis Erindring gik langt til­ bage, maatte gaa de kongelige Raader tilhaande med sine vejledende Vink, — saaledes som det fremgaar af følgende:

1) Registre over alle Lande, Nr. 6, Fol. 401—2.

2) Hofman, Afhandl. om Tiende, 1777, S. 70. Christian III's Hist. Suppl. S. 134. Paa begge Steder er Navnet forvansket til M. Hen­ rich Giergkure.

3) De ældste danske Arkivregistraturer. III, 159.

Breff tiill Mester Henrich, Prouest wtj Wendsyssell, saa liudendis.

Frederich etc. Wor gunst tilforn. Wider, att ther er berammit enn dag wtj wor kiøbstedtt Othense emellom oss och wore kiere Frender, Hertog Hans och Hertogh Adolff aff Holsten etc., och ther beggis wore Raad att møde Sanctj Antonij dag først kommendis. Thi bede wij ether och wille, attj rette ether effter att giffue ether tiill for^m wor kiøbstedt Othense, saa j for^m Sanctj Antonij dag wiseligenn er ther tilstede hos wore forordnede Raad, som wij samme tiid tiill Othensse achte att forschicke, och tha rette ether effter, hues the ether paa worre wegne heffalendis worder. Ther med skeer wor wilge. Datum Silkeborg thend 15 Decembris, Aar etc. 1566.

Nogle Aar efter døde Mester Henrik Gerkens, vistnok i en høj Alder. Den 24 December 1569 fik Peder Stub nemlig Forlening paa det ved hans Død ledige Provsti i Vendsyssel, som det ses af følgende Kongebrev, der meddeles efter Udkastet i Gehejmearkivet¹⁾:

[Fr. II] Giøre alle witterligt, att efftherthij wij forfare, att mester Hennrich Gierckens er død och affgangit, tha haffue wij aff wor synnerlig gunst och naade wndt och tilladt, och nu mett thette wort obne breff vnde och tillade, att thenne breffuiser, Peder Stub, maa bekomme thett prowsti wdi Wendsyssell, som for^m mester Henrich Gierckens sist wti were haffde, och thett med all sinn renthe och rette tilliggelse, inthet vndertagit, haffue, nyde, bruge och beholde, frii wdenn affgiffit, till saa lennge wij anderledis ther om tilsiigendes worder, dog saa, att hand schall haffue flittig och grandgiffuelig indseende med, att kirckerne, ther som hand schal høre regenschaff, skeer skeel och fylliste, och med altingest haffue god acht och vpseende, som en prouest

1) Danske Saml. 602 a. Her findes ogsaa flere Stykker fra en senere Tid vedkommende Provstiet i Vendsyssel og om Provstiet i Hanherred og Mors. Jfr. Bircherods Dagbøger ved Molbech, S. 316—7. 329.

bør att haffue tilsün mett, saa thett gaar ligeligen och rett till. Thii forbiude wij wore fogitther, embitzmend och alle andre for^{no} Peder Stub her emod paa for^{no} prouesti eller nogen sinn renthe och rette tilligelse, effther som for^{mt} staaar, att hindre eller i nogre maade forfang att giøre, wnder wor hylliste och naade, Giffuet etc. Frederichsborg 24 Decembris 69.

Da Mester Henrik Gerkens efterlod en skjøn Bogsamling, og der ingen Arvinger meldte sig efter hans Død, skjænkede Kongen nogle Aar efter Bøgerne til Aalborg Skole, saaledes som følgende Kongebrev viser ¹⁾:

Wij Frederich den Anden etc. Giøre alle witterligt, att effterthij Mester Henrich Gercken nogen thid siden forleden er død oc affgangen, och hans arffuinge till thend forsagdt thiid, som lougen formelder, icke ere ankomne, huess arffue och gotzs hand efterladitt haffuer till thennom att anamme, saa samme arff oss therfore er tilfalditt, tha effterthij eblantt andett for^{no} Mester Henrich Gerckens efterladendis gotzs skall findis en schön liberij, haffue wij aff wor synnerlig gunst och naade wntt, skiøtt och giffuit, och nu mett thette wortt obne breff wnder, skiøder och giffuer till Scolen wdj wor kiøbsted Olborg for^{no} bøgger oc liberij, som for^{no} Mester Henrich Gercken effterladitt haffuer, wdj saa maade, att for^{no} bøgger skulle først registreris och siden indsettis och altiid her effter bliffue wdj wor Frue kircke wdj for^{no} wor kiøbsted Olborg, och huo som wille lesse wdj for^{no} liberij, skulle indgange wdj for^{no} kircke, och ther sammestedz wdj samme liberij thennom øffue och exercere, och icke haffue macht thennom aff kiercken att wdtage, paa thett the icke ther offuer skulle forkommes eller Scolen frauendis. Thi forbiude etc. Skanderborg thennd 4 Januarij Aar etc. mdlxxiij.

¹⁾ Udkast i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1071 Fol. Jfr. Jydske Registre Nr. 1, Fol. 69.